

Max Engman

—
Håkan Andersson

I FÖRORDET TILL STORVERKET *Språkfrågan. Finlandssvenskhetens uppkomst 1812–1922* från 2016 skriver Max Engman (1945–2020) att han sett språkfrågan som oupplösligt invävd i samhällsstrukturerna, vilket krävt en brett upplagd behandling av ämnet. Sedan följer något av en programförklaring för hans historikerbana: ”Jag upptäckte också att jag i någon mening skrivit på denna bok under en stor del av mitt historikerliv, d.v.s. försökt tillämpa rön från den livliga internationella forskningen om nationalism och etnicitet på förhållandena i Finland.” I Engmans forskande och litterära verksamhet finner man rikligt med bevis för detta.

Då Max Engman 1980 invaldes i styrelsen för Svenska litteratursällskapet i Finland hade han redan i flera år tillhört dess Historiska nämnd. Bland annat hans anställning vid Riksarkivet gjorde honom till en viktig resursperson för sällskapets historiska och arkivanknutna verksamhet. Han tillhörde Historiska nämnden fram till 2011 och var dess ordförande 1984–1991. Besläktade uppdrag följde hans väg inom sällskapet. Han var aktiv inom arbetsgruppen för lokalthistoriska arkiv, inom personhistoriska kommissionen och medlem i redaktionsrådet för *Biografiskt lexikon för Finland* 2002–2011. Vidare förtjänar hans insatser i utgivningsprojektet *Zacharias Topelius Skrifter* att framhållas, där han både tillhörde planeringsgruppen och därefter var ordförande i dess redaktionsråd 2008–2011.

Men under arkivintresset låg givetvis den egentliga drivkraften, historikerns sökande efter olika aspekter på Finland och dess plats i världen. I doktorsavhandlingen *S:t Petersburg och Finland. Migration och influens 1703–1917* (1983) möter vi den mångsidiga och inträngande historikern. Den digra avhandlingen jämnade vägen till professuren i allmän historia vid Åbo Akademi 1985. Som ansvarig ledare för det av Finlands Akademi finansierade projektet *Kejsardömenas upplösning och omstruktureringen av Europa efter första världskriget* (1991–1995) befäste

Engman sitt vidare forskningsintresse, det imperiella perspektivet på Europas historia.

Sedan 1972, före och parallellt med tjänsten i Åbo, finner vi Engman som redaktionssekreterare för *Historisk tidskrift för Finland*, varefter han fungerar som dess ansvarige redaktör 1982–2000, en närapå trettioårig, ovärderlig insats för historievetenskapen och speciellt för de svenskspråkiga historikerna i vårt land. Vid sidan av direkta tjänsteåligganden, bland annat som Humanistiska fakultetens dekanus 1992–1993, innebar åren i Åbo forskningsanknutna uppdrag. Han var medlem av Historiska samfundet i Åbo och dess ordförande 1992–1996. Han tillhörde Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut sedan 1998 och var dess chef 2003–2006.

Vänder vi oss till några texter av Max Engman, möter vi en synnerligen flitig och perspektivrik skribent. I festskriften till professorskollegan Sune Jungars 60-årsdag 1996 är Engman både redaktör och skribent. Festskriftens rubrik *Väst möter öst. Norden och Ryssland genom tiderna* fördjupar ett huvudtema i hans författarskap. I förordet belyser han svårigheterna med att entydigt precisera den geografiska och historiska grundfrågan. Problematiken rörande öst och väst är i grunden ”en fråga om möten, om konflikt och självsyn”, konkluderar han. I hans egen artikel ”Fiktions och verklighet. St Petersburg i Finlands politiska historia” får läsaren en klarläggande och problematiserande översikt från 1700-talets början till 1990-talet. Det gäller, konkluderar Engman, att finna samlevnadskonceptioner mellan de motstridiga positioner som kännetecknat de tre seklerna. Det gäller, avslutar Engman med musikens hjälp, att kunna lyssna på ”Finlandia” och ”Leningrad-symfonin” samtidigt.

År 2005 var Engman själv föremål för en festskrift till 60-årsdagen med titeln *Medströms – Motströms. Individ och struktur i historien*. Underrubriken tydliggör festskriftens centrala tema: aktör och struktur ur olika synvinklar. Enligt redaktörerna var detta en träffande beskrivning för att belysa Engmans forskargärning och de fortsätter: ”Den lilla människan i historiens virvelstorm har varit ett ledmotiv i hans forskning.” I arbetet *Gränsfall. Utväxlingar och gränstrafik på Karelska näset 1918–1920* skriver Engman i inledningen att en av målsättningarna har varit ”att granska hur gränsen som ett slags läckande järnridå bidrog till att forma och definiera Finland”. För de berörda aktörerna

var gränsöverskridningen en episod i ett långt och färgrikt liv, skriver Engman och fortsätter ”världshistorien rörde sig 1918–1920 närmare Finland än vid många andra tillfällen”.

I artikeln ”Den unga falkens flykt. Brott och kontinuitet kring Finland 1809”, som ingår i *Maktens mosaik. Enhet, särart och självbild i det svenska riket* (2008), belyser Engman autonomins karaktär och betydelse i avvägningen mellan ett finskt-nationellt synsätt, parenteskonceptionen och Finlands roll som ”vakt i öster”, ett *antemurale christianitatis*. Hans konklusion blir: ”Trots all rätts- och förvaltningskontinuitet var perioden 1809–1917 ingen parentes, utan den period som mer än någon annan formade Finland.” År 2009 hade tvåhundra år förflutit sedan ”den största skilsmässan i det svenska rikets historia”. Så skriver Engman i inledningen till sitt verk *Ett långt farväl. Finland mellan Sverige och Ryssland efter 1809*. Här aktualiseras spänningen mellan de tre länderna och hur motsägelsefullt läget kunde se ut. Engman skriver: ”I mitten av 1800-talet kunde elitens karriärval vara imperiella, förvaltningen svensk och studenternas ideologi finsk, statslojaliteten finländsk, den externa handeln petersburgsorienterad, patriotismen runebergsk, allt på en gång.” Men Engman lyckas tygla denna komplexitet och fånga essensen i Finlands belägenhet mellan Sverige och Ryssland.

Ännu 2017 finner vi i *Historiska och litteraturhistoriska studier* spår av Engmans flitiga penna. Petersburgs finska sotare var temat i en informativ essä, som samtidigt påminde om andra finska yrkeskärer som funnit sin utkomst öster om Systerbäck.

I sina hälsningsord vid litteratursällskapets årshögtid och i årskrönikor åren 2010–2013 valde Engman att betona forskningens betydelse bland annat genom att lista angelägna forskningsområden för sällskapet. Men det gällde också att vid sidan av specialundersökningar satsa på övergripande och sammanfattande studier som når en bredare publik. Det *analytiska* kunskapsintresset måste kompletteras med översiktsverkens *syntetiserande* ansatser. Beträffande sällskapets förlagsverksamhet var han angelägen om att betona den tryckta boken och dess framtid. I ”Ordförandens årskrönika” i SLS årsberättelse 2012 underströk han, trogen sin ofta litterärt anstrukna stil: ”Eftersom SLS seglat med Gutenberg ombord i 125 år, finns det inga skäl att kasta honom överbord innan skutan börjat sjunka och dit är det långt.”

Under Engmans ordförandetid verkställdes långsiktiga reforminitiativ inom SLS som närmast berörde verksamhetens organisation. Detta var förvisso välkommet, men Engman ville också se en innehållslig förnyelse, när han i årskrönikan för 2012 avslutade sin betraktelse: "Nu är det idéernas och innehållets tur – i himmelriket borde det vara högt i tak." Detta var förvisso ingen dålig karaktäristik på det celebra sällskap han länge tillhört och nu på slutrakan ledde.

Max Engman har slutfört sitt "livslånga bokprojekt", det finlands-svenska, men därtill fruktbart och av nödvändiga skäl vidgat sin blick över historiens outgrundliga fält. En finlandssvensk europé träder fram!

Medvandrare och styrelsekollega i 30 år